

PUBLIUS RUTILIUS LUPUS

Gondolati és lexikai alakzatok

1. könyv

1. Prosapodosis [pótlólagos kiegészítés]

Ez az alakzat kétféleképpen állhat elő és kezelhető. Két vagy több mondatot veszünk, s vagy valamennyi mondat elhangzása után kell megadni a velük kapcsolatos megfontolást, vagy rögtön mindegyik mondatához hozzá kell kapcsolni a rá vonatkozót. Azok, melyeket később egészítünk ki valamilyen megfontolással, a következőképpen festenek.

Demosthenestől:

Philippus ugyanis nem ugyanúgy orvosolja ezt az ellenséges helyzetet, mint mi, hanem mindaddig erőfeszítéseket tesz, míg helyre nem hozza s úrrá nem lesz rajta, mi viszont gondolatban rögtön arra készülünk, hogy alulmaradunk. Ő a dicsőségért úgy harcol, mintha a hazáért harcolna, mi viszont meglegszünk azzal, sőt úgy érezzük, sok is a jóból, ha csak semmi rossz nem történik velünk.

A következő példában látható, amikor rögtön az egyes mondatokhoz fűzzük a velük kapcsolatos megfontolást.

Demetrius Phalereustól:

Mert ha a jótéteményt időben adják, míg a másik fél vágyik rá, kedve telik benne: a vele járó hasznon, s az, hogy valaki meg akarja kapni, fokozza az adományozó megbecsülését. Abban viszont, ami későn adnak, amikor már nem vágnak rá, senki nem leli kedvét, mert elmúlt az idő, mikor hasznos lett volna, s vele a vágy is, hogy megkapják.

2. Synathroismos [összekapcsolás, halmozás]

Önálló szavak és több szó összekapcsolásával is keletkezhet. Önálló szavak összekapcsolásával a következőképpen.

Cleocharestól:

De amikor megerősítette magát, hogy fogatosítsa a büntetést, egyszerre sok minden tartotta vissza: kötelességei, a szokás, az időpont, a hírnév, a veszély, a vallásos érzület, s mindez külön-külön vetette alá a rá egyébként is jellemző megfontolásokat a késlekedésnek.

Ugyanilyen Democharestól:

Mert ki képes elviselni egyszerre ezeket: félelmet, betegséget, öregséget, gyalázatot, ínséget, erőszakot? Közülük bármelyik önmagában is elég súlyos a csüggedéshez.

Több szó összekapcsolásával viszont a következőképpen fest.

Lycurgustól:

Mert egyetlen bűnös sincs, bírák, akit ne kínozna a legmélyebb csüggedés, csak hogy egyszerre sok minden kavarja föl: a jelen teli van aggodalommal, a jövő iszonyú, a törvény már kész büntetésével fenyegeti, bűneiből újabb bűnök következnek, ellenfele csak úgy kapkod gonoszította bizonyításának alkalmá után. Mindez nap mint nap kegyetlenül gyötri lelkét.

3. Paronomasia [melléknév adása, szójáték]

Ez egy betű vagy szótag hozzátételével, vagy elvételével, vagy cseréjével, vagy nyújtásával, vagy összevonásával szokott létrejönni. A következőképpen fest:

Nem illendő ugyanis, hogy egy származására nézve nemes ember <természetére nézve hevesnek> tessék. Mert bár minden embernek szégyenére válik, mégis legnagyobb mértékben a legnagyobbak, ha ingatag.

Ugyanilyen:

Azonban e gyalázatos jóvoltából, ami a legnagyobb becsben álló berek volt, most a legelhagyottabbak lesznek: mindez azért, mert úgy vélte: az, hogy rábízták az állami szertartások felügyeletét, nem becsületére, hanem terhére van.

4. Paradiastolé [magyarázat]

Ez az alakzat több, vagy csak kettő, látszólag azonos jelentésű <dolgot> különíti el, s bemutatja, mennyire különböznek, úgy, hogy mindegyikhez saját jelentését rendel.

Példa Hyperidestől:

Mert amikor a többiek vélekedését akarod tévútra vinni, saját magadat szeded rá. Mert nem eszközlöd ki vele, hogy ne fortélyosnak, hanem bölcsnek, ne vakmerőnek, hanem bátornak, ne szűkmarkúnak, hanem a családi vagyronról gondoskodónak, ne rosszindulatúnak, hanem szigorúnak tekintsenek. Hiszen nem bűn, amivel mint az erény becsével tudsz dicsekedni.

Ugyanez az alakzat még szembetűnőbb, amikor a tárgyhoz érvet kapcsolunk. Ez a következőképpen fest:

Ezért csak ne hajtogasd, hogy takarékos vagy, amikor fukar. Aki takarékos, annyit használ, amennyi elegendő, ezzel szemben te, fukarságod miatt, minél gazdagabb vagy, annál inkább szűkölködsz. Így nyomodban nem a gondos gazdálkodás gyümölcse, hanem a szűkölködés nyomora jár.

5. Anaklasis [visszafordítás]

Ez az alakzat olyankor használatos, amikor a másik fél által mondottakat nem abban a jelentésben alkalmazzák, melyben eredetileg szánták, hanem más, vagy az eredetivel ellentétes értelemben. Ilyen Proculeius elhíresült esete.

Proculeius, mikor fiát intette és buzdította: bátran áldozzon javaiból, amire csak akar vagy szüksége van, azt remélve, hogy végül, amikor apja meghal, nem marad benne féktelen szabadosság a vagyon élvezetében, ha apja életében az égvilágon mindent megtehet, a fiú azt válaszolta, semmi szükség rá, hogy apja állandóan ugyanazt hajtogassa neki, s nem várja halálát. Erre apja, Proculeius így válaszolt neki: „Egyenesen kérlek, hogy várd a halálomat, s ne légy minden ígyekezeteddel azon, hogy hamarabb meghaljak.”

6. Antimetabolé [tükörismétlés]

--- azt mondják, így felelt:

Ó, ha a bölcsnek megtanulnák a hatalmat gyakorolni, a hatalmat gyakorlók pedig bölcsnek lenni.

Azt mondják, Theophrastus szintén mondott ilyet:

Az okos ember abban tanúsít ügybuzgóságot, hogy elismert barátsággra vágyik, nem abban, hogy a vágyott barátságot elismerje.

Azt mondják, Aristoteles szintén mondott ilyet:

Annak az élete a legboldogabb, akinek mind a szerencséhez elegendő a bölcsessége, mind a bölcsességéhez elegendő a szerencséje.

7. Epibolé [rádobás, itt valaminek az elejére]

Ez az alakzat kétféleképpen szokott előfordulni: vagy amikor több különböző mondatot ugyanazzal a szóval kezdenek, vagy különböző szavakkal, melyeknek azonban jelentése nem különbözik. Meglehetősen gyakoriak azok a példák, melyek egyetlen szóból indulnak ki, s a következőképpen festenek:

Lycurgustól:

Mert amikor a forrófejű ifjúság hiábavalóan ragadott fegyvert, és a béketűrő thessaliákat saját kezűleg próbálta ingerelni, saját magam kényszerítettem a tanácsot, hogy vesse latba tekintélyét, és nyomja el az ifjonti erőszakosságot, saját magam tiltottam fenyegetőzve a kincstárosoknak, hogy fedezzék zsoldjuk költségét, saját magam szegültem ellene, hogy megnyissák a fegyvertárat, s kihordják a fegyvereket. Ezért egyetlen személy: az én jóvoltomból tudjátok: a nem kieroszakolt háború nem elkerülhetetlen.

Egy másik példa Hegesiasztól:

Irgalmazzatok nekem, bírák, akire ellenségeim összeesküvésének hatalmas ereje nehezkedik; irgalmazzatok magányom miatt, melynek nem adatott meg, hogy a veszedelem legszörnyűbb idejében a bennünket közösen fenyegető baj elhárítására gyermekeimre hivatkozzam, irgalmazzatok aggkorom miatt, mely egyéb gondok nélkül is súlyosan gyötör.

Különböző szavakkal, melyek azonos jelentésűek, a következőképpen fest:

Demostenestől:

Fájt, athéniak, amikor láttam, hogy az az alattomos ellenség büntetlenül jön-megy a falak között, nehezen viseltem, hogy felfogtam: egyetlen ember csalárdsága mindötök kedvességén erőt vett, megindultam rajta, amikor megtudtam, hogy bár igazságtalanság esett veletek, rengetegen nyíltan kimutatták örömeiket.

8. Epiphora [hozzátétel]

Eközött és az előző alakzat között az a különbség, hogy az előzőben egyetlen szó tesznek több mondat élére, ebben pedig egy és ugyanaz a szó az utolsó.

Sosicratestől:

Nem más ugyanis, aki miatt e nehézségek közé jutottunk, hanem aki az elején a háború vállalására bennünket először indított, s ez Philippus volt, aztán aki már a háború gyötrelme és veszedelme idején cserben hagyott bennünket, Philippus volt, s legutóbb ugyancsak, aki bajunkon és bűnünkön haragra gyúlt, ugyancsak Philippus volt.

9. Koinotés [közös használat]

Ebben az előző két alakzat kapcsolódik össze, mert a mondatok ugyanazzal a szóval kezdődnek, s ugyanazzal a zárszóval fejeződnek be.

Stratoclestől:

Kerestek egy új államigazgatási módszert. Csakhogy annál jobbat találni, mint amit őseinktől örököltetek, nem tudtok. Keresitek költséget nem kímélve, hogyan gyűjtsétek össze az adókat. Csakhogy a kincstár megfontoltan összegyűjtött kincseit, melyeket gyarapítani vágytok, — nem tudjátok. Keresitek, hogyan kímélhetnétek meg a bűnnel fertőzött embereket. Csakhogy a bűnösöknek történő megbocsátással az ártatlanok boldogulását biztosítani nem tudjátok.

10. Polyptóton [esethalmozás]

Ez az alakzat több mondatot szokott kiemelni, hogy más és más módon hangozzanak.

Cleocharestől:

Mert nagyon csodálkozom, lacedaemoniak, ha úgy vélitek, ezen az emberen kívül van még olyasalaki, akire a történetek miatt joggal kell haragudnotok. Ez az az ember ugyanis, aki titeket a győzelem biztos reményével kecsgetetett. Ezt az embert ti nemcsak a tanácsadásban helyeztéték mások elé, hanem a dolog kivitelezésében is az élre tettétek. Erre az emberre bíztátok egyhangúlag valamennyiőtök vagyonát. Ezen az emberen kell tehát számonkérnetek hajdani ígéretének s viselt dolgainak <értelmét>.

Ugyanilyen Charisiustól:

Ez a te atyád most végül az, akinek szerinted ínségemben kenyeret kellene adnia neked? Atyádnak nevezed most, akit régen, amikor rá volt szorulva támogatásodra, úgy hagytál cserben, mint egy idegent? Atyád fia csak akkor vagy, ha birtokba kell venni annak a javait, akinek a legkíméletlenebb ellensége voltál, amikor elaggott kora ellenére bántanod kellett? Persze nem gondolkozunk, amikor fiakat nemzünk, pedig a fájdalom és szégyen nagyobbik részét tőlük szenvedjük el.

11. Epanallépsis [újbóli felvétel, visszatérés]

Ez az alakzat akkor szokott szerepelni, amikor azt, amit már egyszer elmondtunk, a nyomaték kedvéért megismételjük. Olykor egyetlen szón alapul, olykor szókapcsolaton. Egyetlen szót a következőképpen ismétlünk:

Pytheastól:

Hogyan is mondhat sz ezel szemben annyi s oly nyilvánvaló dolgot, Demosthenes? Kitudódott, hogy úgy vélted, az állam eladó, kitudódott!

Ugyanilyen Hegesiastól:

Csak hogy uszította a sokaság lelkét a háború vállalására a haragtól felingerelt düh: a düh, mondom, nem a megfontolás, amely nélkül egy nép sem tehet semmit szándéka szerint.

Több szó ismétlésével a következőképpen fest:

De én e viszontagságok közepette minden barátomtól megfosztattam, <a barátaimtól, – mondom – megfosztattam, mindegyiktől>, bírák. Nem mintha gyűöltek volna, hanem mert ellenségeim áskálódásától rettegetek, azért hagytak cserben a bajban.

12. Diaphora [különbség]

Olyan alakzat, melyben a megismételt szó más jelentéssel rendelkezik, mint amit első elhangzásakor jelentett. A következőképpen fest:

Őt te, a fivére, kivel ugyanabból a vérből származik, a sorscsapás idején képes voltál cserbenhagyni, holott bajai bárki idegen embert, csak egy embert, is megindítának?

Ugyanilyen Ennius verssorában:

Asszony, minek mondjam inkább, s ahogy jobban megfelel a valóságnak, mint így: asszony?

13. Epiploké [ráfónás, egybekapcsolás]

Ebben az alakzatban az első mondatból egy második indul ki, a másodikból egy harmadik, és így tovább akár még több is. Mert ahogyan a láncot összeköti az egymással kapcsolódó sok láncszem, így ennek az alakzatnak a jelentősége több mondat összekapcsolásán alapul.

Lysiasztól:

Tény tehát, bírák, hogy Simont saját házából, saját házi istenei mellől a legnagyobb erőszak alkalmazásával kergették ki. Mert Chaeremenes felfegyverzett emberek kíséretében ment hozzá. Hogy megérkezett, minden vallásos érzület sárba tiprásával bevette házát. Miután erőszakkal bevette a házát, házanépét elhurcolta. Elhurcolásuk után mindenféle kínokkal gyötörte meg őket, meggyötörte és megkötözte. Megkötözve az utcára hajította, azt hiszem, nem azért, hogy gaztette

titokban maradjon, hanem hogy a járókelők lássák a porban fekvő családot, s tőlük hallják, mit tett, s szemük és fülük egyszerre bitorolja bűnét.

Ugyanilyen Lycurgustól:

Az én szememben korántsem csodálatos, hogy ez az ember hatalmas erőfeszítés árán a jó oly magas fokára hágott. Mert akinek segítségére van a serény akarat, szükségképpen buzgó. A buzgóságnak pedig nyomában jár a tudás. A tudásból a szellem bősége és tettekérsége születik, s ebből a tettekérségből az igaz és megingathatatlan dicsőség boldogsága származik. Sohasem hasztalan az érényre, a jósors e kamatára való lankadatlan törekvés.

14. Polysyndeton [kötőszóhalmozás]

Ez az alakzat akkor keletkezik, amikor a mondatok között sok kötőszó megfelelő bősége teremt kapcsolatot.

Példa Pytheastól:

Az emezt megköötözve vonszolta maga mögött, emez viszont kiabált. A sokadalom sem volt mindennapi, mikor mindenki csak segíteni szeretett volna, csakhogy senki sem mert. S nem volt jelen semmilyen hatósági személy, s ahogy körülnéztünk, nem is jutott eszünkbe, hová folyamodjunk a leginkább, hanem egyszerre bántott bennünket az a baj is, ami éppen történt, s az is, ami csak fenyegetett. Mert a jelen keserűséggel volt teli, ami küszöbön állt, az viszont félelemmel.

Másik Dinarchustól:

A mieink részben hallgattak, részben viszont hatalmas kiáltozást csaptak. Ám úgynevezett szövetségeseink, utolérhetetlen segédeink, képtelenek voltak bármire; ugyanis sem állhatatos hallgatásukkal, sem bátor zajjukkal nem tettek kísérletet semmiféle elszánt lépésre. Ehhez járult még a tömeg gyámoltalan zajongása, ami szívüket a legcsekélyebb mértékben sem erősítette meg valami érényes tetre.

15. Dialysis [szétdarabolás]

Ez az alakzat ellentétes az előzővel, ugyanis minden kötőszót kihagyunk, s így a mondatok elválasztva hangoznak el.

Példa Daphnistól:

Mit illik tennem, byzantiumiak? Közügyekben illetékes törvényszék elé állni, bátran ellenszegülni ellenfeleim tekintélyes nevével, megvetni a veszélyt, az utókor ügybuzgón gyarapodni, nem félni a

fenygetésektől, állhatatosan kitartani az értetek vállalt ügyben. Mindent megtettem, csak közös előnyötök tartottam szem előtt. Mégis vannak olyanok, akik önzetlen kötelességtudásomból szeretnének valamit kifogásolni.

Ugyanilyen Lysiasztól:

Minden ügyében elbizakodottságát fitogtatta. Adósságát követeltük rajta: nem adta meg. Fenygetőztünk: fűtült rá. A törvény mit sem ért, a hatóságokkal nem törődött. Végül most legutóbb eljött a bosszú ideje.

16. Metanoia [megbánás]

Ez az alakzat akkor használatos, amikor az előadó megcáfolja önmagát, s előbbi állítását egy későbbi mondatban megmásítja, úgy, mint Demosthenes teszi:

Most, minthogy engem, mint szándékomban állt, megismertetek, végül az életének berendezkedése alapján szereshető ítéletet kell hoznotok. Szüleinek nevezi, kikről tudjátok, hogy nem ismeretlenek, de olyasfajta emberek, hogy mindenki kárhozzátja őket. Ám ez a jó ember nagyszerű családban született, későn – azt mondtam: későn? Jóformán csak a minap, s épp csak az utóbbi néhány nap során lett egyszerre athéni és ékesszóló.

Ugyanilyen:

Ám ez, mind közül a legbünösebb, aki hallatlan és példa nélkül álló módon valaki más gaztettéért állt bosszút, személyesen, nem vádaskodással, hanem fegyverrel kísérelte meg a vádlottat zaklatni. Hogy megkísérelte? Túl visszafogottan fogalmazok. Mert aki ekkora vérfürdőt rendezett, annak már csak az is szinte megsokszorozza gaztettét, ha pusztán gyanújába keveredik ilyesminek.

17. Parenthesis [közbevetés]

Amikor az összefüggő mondatba valamit közbeszúrunk, ami nem tartozik ahhoz a mondathoz, de nem is teljesen idegen attól a mondatról, akkor végül ilyen alakzat keletkezik, de használata aggályos, mert vagy meglepően fonák, vagy túl kellemes szokott lenni a fülnek.

Demosthenes példája:

Mi tudniillik valamennyien, mint az általában lenni szokott, a váratlan hírtől felkavarva elnémultunk. Adimantus egymaga – mert egyrészt közügyekben heves, másrészt meglehetősen szabadszájú – hangosan kiáltozva követelte, hogy üljön össze a tanács, és, ahogy a pillanat megkövetelte, gyorsan hozzák meg a szükséges döntést.

Szintén tőle:

Alig hallottam még, hogy közeledik az ellenség, mikor rögtön értesítettem is az illetékest – titeket hívlak tanúimul, halhatatlan istenek, akiknek mindez a templomában történt – mit sem törődtek velem, s inkább halogattak volna egy ilyen fontos ügyet, amikor közben az ellenség már szinte meg is szállta a kapukat.

18. Merismos [részekre osztás]

Ez az alakzat a témákat egyesével elkülönítve rendezi, s mindegyiknek megadja, ami hozzátartozik, s igen hasznosnak és mutatósnak szokott bizonyulni.

Lycurgus példája:

Akinek valamennyi testrésze a semmirekellőségre a lehető legalkalmasabb: szemei a buja kicsapongásra, kezei a rablásra, gyomra a habzsolásra, azon tagjai, melyeket nem lehet a tisztesség csorbítása nélkül megnevezni, a romlottság minden nemére, lábai a futásra, egyszóval olyan, hogy szemlátomást vagy belőle erednek a bűnök vagy saját maga a bűnökből.

Ugyanilyen Aristotelestől:

A makedón Alexanderből sem a fontolgatásbeli meggondoltság, sem a harcbeli erény, sem a jötevésben tanúsított jóindulat nem hiányzott, de – ha arról volt szó – a kegyetlenség is a büntetésben. Mert ha valami kétes megítélésű eset történt, igen bölcsnek bizonyult, amikor viszont küszöbön állt az ellenséggel való összecsapás, igen bátornak, amikor pedig jutalmazni kellett az arra érdemeseket, igen nagylelkűnek, amikor viszont feddeni kellett, igen kegyesnek.

19. Paromologia [elismerés]

Ilyen alakzatról akkor beszélünk, amikor néhány dolgot elismerünk az ellenfélnek, majd bevezetünk valamit, ami vagy nagyobb, mint az előzőek, vagy egyenesen mindent megcáfol, amit állítottunk.

Hypereidestől:

Fogadd el a bírától, szándékunkkal összhangban, hogy senki nem volt közelebbi rokona, mint te. Elismerjük, hogy tettél neki néhány szívességet, egy ideig pénzbeli juttatásokat is adtál neki, ezt senki sem tagadja. De mit mondasz az ellen a végrendelet ellen, amiben ő van megnevezve?

Egy másik szintén tőle:

Mit kérdezősköds folyton nálam ilyen szavakkal elhivatásomról? Te azért írtál, hogy a rabszolgáknak adjanak szabadságot? Én azért írtam, nehogy szabadok tapasztalják meg a

rabszolgaságot. Te azért írtál, hogy visszahívják a számkivetetteket? Én azért írtam, hogy senkit se sújtsanak számkivetéssel. Nem hagyta-e figyelmen kívül azon törvényeket, melyek az ilyesmit tiltják? Nem tehettem < másképpen >, azért, mert azok betűivel a makedónok fegyverei állnak szemben.

20. Anankaion [szükségszerűség]

Ez az alakzat olyankor hasznos, s haszna teljes egészében abban áll, amikor be akarjuk mutatni a szükségszerűséget, mely vagy a természettel, vagy az idővel, vagy valamely személlyel kapcsolatos, ahogyan Myron fogalmazott:

A barátom volt Chremonides, s mindenki egyöntetű véleménye szerint szorosabb barátság volt közöttünk, és boldogulása érdekében mindent megtettem, amit csak tudtam. De azután, hogy a törvény nagyobb ereje az őt fenyegető veszedelmet segítségemtől megfosztotta, osztoztam bajában és gyászában. Mert a segítségnyújtás lehetőségétől már eleve teljes egészében meg voltam fosztva.

Ugyanilyen Democharestől:

Mert a testvéremért való szüntelen és szánakozó könyörgés mit sem ért, amikor ítéletet hozott a zsarnok, akinek kegyetlensége minden természeti szükségszerűséget elhalványított.

21. Éthopoiia [jellem megjelenítése]

Lysiasztól:

Vidékről hazatérvén, bírák, bár idős ember vagyok, s a nagy hőség miatt alig bírtam az út fáradalmait, mégis a következő szavakkal vigasztalom saját magamat: „Túrd csak bátran a szenvedést: most már hamarosan otthon vagy, ahol nagyon várnak, bár elcsigázott vagy, hön szerető hitvesed fogad; ő majd serény és nyájas szolgálatával elveszi a bágyadtságot, s ápolásával egyszerre feléleszti vénségedre erőidet.” Ez a gondolat erősített út közben, holott szinte már feladtam. Azután azonban, hogy hazaérkeztem, az említett dolgok közül semmit sem találtam, hanem inkább beháborút, melyet hitvesem szított ellenem.

Ugyanilyen Demosthenestől:

Csakhogy, istenemre, bírák, én a következőképpen vélekedtem: fiam hozzám, atyjához sírásra görbült szájjal siet majd, atyai keblemet könnyeivel áztatja, térden állva könyörögve esdekel majd, s hízélgésével eszközli majd ki atyja lágy szívétől, amit szeretne. De ez teljesen mást tett: ez hihetetlen magabiztossággal felfegyverkezve rontott atyjára, mint az ellensége, s civakodva fogott beszédbe.

2. könyv

1. Metabasis [átmenet]

Ez kétféleképpen szokott előállni. Az első fajtája olyan, hogy abból a mondatból, amit előbb mondtunk, másik személyhez, vagy másik dologhoz [vagy a sorshoz] fordulunk, s mintegy jelenlévőként szólítjuk meg, olyasformán, ahogy Myron tette:

Ez az asszony a minap még gazdag volt, hatalmas a szükséges javak szeretetében és élvezetében, öltözeke dúskált a gazdagságban; szolgálók hada [kísérte]; — hívták. Most viszont váratlan és súlyos balsors csapott le rá, s még egy közönséges szolgálócska méltósága is alig maradt meg neki. Ó sors, micsoda vad örömet szerez neked a körülmények változása, s mennyire gyűlöled a boldog élet szakadatlan és állandó élvezését!

A másik fajtája, amikor egy más témáról arra térítjük vissza a beszédet és előadást, melynek bemutatását célul tűztük ki.

Egy példa Demosthenestől:

Csakhogy természetesen mit sem sejtve botlottam ebbe a pillanatnyilag ide nem illő ügybe, melyről később még beszélnem kell. Ezért most visszatérek arra, amit még kicsivel előbb kell tárgyalnom.

2. Alloioísis [elkülönítés]

Ebben az alakzatban személyek vagy dolgok felosztása és elkülönítése szerepel, s annak bemutatása, hogy mennyire fontos.

Példa Hegesiasztól:

Az ifjak lelkét egymástól eltérő törekvések felé fordítottuk, bár testvérek voltak, s egy és ugyanazon vérből származtak. Az egyik dicsvágyban fáradozott, s a szorgalom és erény dicsőséges, bár fáradságos útját járta. A másik a pénz szaporításával volt elfoglalva, s a bírvágytól elcsábítva a legnagyobb gazdagságot vélte a legnagyobb erénynek. Nem csoda, ha az utóbbi, aki a fáradságot a felhalmozás, s nem önmaga érdekében vállalta, tevékenyebb volt.

Még egy Hyperidestől:

Teljesen más ugyanis igazságos alkotmányban élni, ahol a törvények jóvoltából érvényben van a jog, és egy [egyeduralkodó] hatalma alá kerülni, ahol egyedülálló vágy uralkodik. Ám elkerülhetetlen, hogy sem a törvényekben bízó ne feledkezzék meg a szabadságról, sem az egyeduralkodó hatalmának kiszolgáltató ember nap mint nap ne gondoljon alávetett helyzetére.

3. Dikaiologia [védekezés]

Ezt akkor szoktuk használni, amikor az ügy igazságos mivoltát a lehető legrövidebb mondatban akarjuk megragadni. Vagyis valami efféle:

Hogyha engem feddsz, mert fiatal ember létemre megbotlottam, nagy tévedésben vagy, mert úgy gondolod, hogy egyetlen személyen kell megtorolni, amiről a természet tehet, s egyetlen vagy és méltánytalan, ha azt, amiről az igazságosság birtokában úgy vélnéd, hogy mindenkinek meg kell bocsátani, egyetlen személynek felrovd.

Ugyanilyen Lysiasztól:

Mert én erre az emberre, bírák, ami a régebbi múltat illeti, egyáltalán nem neheztelek; mert megtudtam, hogy semmi bünt nem követett el. De e legutóbbi tette miatt, amikor, úgy találtam, teli volt rosszindulattal és álnoksággal, méltán kezdtem hibáztatni és gyűlölni. Talán azt kérditek, milyen ok jött közbe, miért dicsérem és feddem egyszerre? Mert mióta változott a szándéka, már nem ugyanaz, mint előtte, ezért nem is ugyanazt kell hallania önmagáról, amit régebben szokott, amikor gáncstalanul viselkedett. Tehát nem vélted úgy, hogy kötelességtudásból vissza fog térni, és a barátod lesz majd? Hogyan? Akiről tudnám, hogy akkora bünt engedett meg velem szemben, hogy a hátralévő időre már sem jövevésnek nem hagyott helyet, sem a jóindulatnak reményt?

4. Prolépsis [elővételezés, előre említés]

Ezt akkor alkalmazzuk, amikor valamit, amiről úgy véljük, hogy ellenfelünk érvelésében vagy a bíró vélekedésében ellenkezik vagy ellenkezni fog velünk, előre elmondjuk, és érveléssel megsemmisítünk.

Demosthenes példája:

Mindazonáltal szerintem, bírák, be fogja idézni Lycurgust mint dicsérőjét, már hogy tanúsítsa tisztességét és derekasságát. De én akkor Lycurgusnak jelenlétében azt az egy kérdést teszem csak fel, hogy akar-e hozzá hasonló lenni tettek és erkölcs dolgában? Ha azt mondja majd, hogy nem, akkor szükségképpen eleget hallotok majd arról, hogy igazam van.

Példa Lysiasztól:

Ezzel a beszéddel többször is próbálkoztam nálam, és arra kért, hogy essen meg a szívem sok baján, s segítsen rajta szükségében. Minek szaporítsam a szót? Emberi módra megindultam a könyörgéstől, s megadtam neki, amiért könyörgött, én egyedül neki egyedül, hogy ennek az emberi bajnak híre ne járjon. De hogy ne legyen az a látszat: készületlenül jött, hamarosan tagadni fogja, hogy elfogadta, és sírva rimánkodik nálatok, hogy mentsétek ki hamis vádlói karmai közül. Ti azonban, amikor majd látjátok, hogy így beszél, el ne feledjétek, hogy rá is, de rám is emlékezzetek!

5. Horismos [meghatározás]

Ezt akkor használjuk, amikor valamit saját ügyünk hasznára határozzuk meg, s az mégsem ellenkezik a közvélekedéssel. A következő ilyen:

Mert az erényben tanúsított fáradozás a gyönyör valóságos gyakorlása.

De néha használják ezt az alakzatot az alkalmazásával kapcsolatos megfontolás hozzáfűzésével is, és akkor végül jobb megvilágítást nyer, úgy, ahogy --- tette:

A kapzsi gazdag a villájában lebontotta Fortuna szentélyét. Azzal vádolják, hogy meggondolatlanságra ragadtatta magát vele szemben, aki oly dús vagyont adott olyasvalakinek, aki utálja kihasználni azt.

6. Prosópopoiia [megszemélyesítés]

Ez olyankor áll elő, amikor dolgokat ruházunk fel személyiséggel, melyek személytelenek, vagy egykor élt embereket mint élőket és jelenlévőket cselekedtetünk és beszéltetünk. Vagyis valami ilyesmi:

Mert a kegyetlenség anyja a kapzsiság, atyja a gyűlölet: amaz ezzel a bűnnel párosulva gyűlöletet szül, ebből meg pusztulás születik.

Ezt a fajtát szokták használni a meséket író költők prologusaikban. Mert emberi alakkal rendelkező személyeket szerepeltetnek, akik csak a művészet valóságában, s az általuk teremtett valóságban léteznek, s nem valódi személyek. A másik fajta olyan, amelyet Hyperides alkalmazott, amikor a szemérmetlen ifjúval beszélt:

Mi lenne, ha végül a természet bíraskodásával tárgyalnánk ezt az ügyet, aki úgy választotta külön a <férfiúi és> női természetet, hogy mindkettőre a saját dolgát és kötelességét osztotta, <és> bemutatóm, hogy nő módjára élt vissza a testével. Nemde odáig lenne a csodálkozástól, ha bárki is úgy vélné, hogy nem a legkedvesebb adomány számára, hogy férfinak született, hanem azon igyekezze, hogy megcsúfolva a természet jótéteményét, asszonnyá változzék?

Ugyanilyen példa Charisiustól:

Kérlek, képzeljétek el, hogy az állam itt jelen van, és szabadságotokért könyörögve borul lábatok elé, egyszersmind gyermekeitek és a családanyák lábait is átfogja, s élemedett korú szüleiteket is magához vonja, felidézi bennetek annak emlékét, hogy milyen volt ő, amikor őseitektől megkaptátok, könyörög a halhatatlan istenek szentségeiért és szentélyeiért, értetek magatokért és üdvötökért. Ha jelen lenne, és ezt tenné, mint mondtam, az állam, milyen lelkiállapotban lennétek, kérdezem?

7. Kharaktérismos [jellemzés]

Ahogy a festő színekkel írja le az alakokat, úgy másolja le a szónok ennek az alakzatnak a segítségével azok bűneit és erényeit, akikről beszél.

Példa Lycontól:

Mit gondoljak, mennyi maradt még a jó reményből abban, aki életének idejét maradéktalanul egyetlen, mégpedig a legmegvetettebb szokásnak szenteli? Mert mihelyt az előző nap zabálása és vedelése után fényes délben mámorittasan feltápáskodik, előbb a színbortól nedves, a vízenyőtől elvakult szemekkel, fagyöngytől nehéz pillákkal, még a fényt sem tudja hosszasabban elviselni, utána kimerültsége miatt, mintha ereiben nem vér, hanem bor csörgedezne, ki sem tud egyenesedni, végre kétoldalt támogatva, bágyadtan, mert a fekvés elcsigázta, egy szál ingben, köpeny nélkül, saruban, elől kendőt kötve magára, hogy a hideget távol tartsa fejétől, lehorgasztott nyakkal, rogyadozó térdekkel, holtápadtan, a hálóban lévő heverőből felkelve rögtön az ebédlőbe vonszolják. Ott kéznél van pár mindennapos lakomázótársa, akik ugyanolyan nagy erőfeszítés árán álltak talpra. Ez meg elsőnek siet kifacsarni a kupákba azt a keveset, ami még eszéből és gondolataiból megmaradt. Buzdít az ivásra, ingerel, hátha, mint egy csatában, a lehető legtöbb ellenséget győzheti le és sújthatja halálra, úgy véelve, hogy a legnagyobb győzelmet szerezne vele magának. Közben telik az idő egyidejű tréfálkozással és vedeléssel. Borkönnyes tekintetük üres. Az ittasságtól részeg társaikat is alig ismerik már fel. Az egyik oktalan civódással gyötri szomszédját, a másikat, amelyik már elaludt, erőszakkal kényszerítik, hogy ébren maradjon, a harmadik veszekedni készülődik, a negyediknek, aki menekül a zűrzavarból és haza akar menni, a kapus állja útját, megakadályozza, hogy kimenjen, ura tiltó parancsát mutogatva. Közben egy másikat, akit gyalázatos módon kihajítottak a kapun, egy rabszolga támogat, és vezeti a köpenyét sárban vonszoló urát. Legvégül, már amikor egyedül maradt az étkezőben, akkor sem engedi ki addig kezéből poharát, míg az álom ivás közben nem nyomja el, el nem ernyednek tagjai, s a kupa magától nem esik le, az alvó természetének sajátossága folytán.

8. Brakhylogia [rövid megfogalmazás]

Ez olyankor szokott előállni, amikor a szónok mondata rövidségével felülmúlja a hallgató várakozását.

Példa Lysiasztól:

Azt kérdezed tőlem, milyen joggal tudom megtartani? Milyen joggal? Polyaeus rám hagyta, a praetor birtokomba adta, a törvények engem védenek: nem illetnek téged. Ezek kövessék az igazságot!

Még egy szintén tőle:

De méltányos, hogy ti lássátok át a szándékát. Mert terve szerint érvényesült, de a sors akarataiból elbukott. Ember volt. Elismeri. Be kell látnia: <ember lévén> nem képes mindenre, ez ugyanis az istenek sajátossága.

9. Synoikeiós [egyesítés]

Ez az alakzat megtanít rá, hogy különböző dolgokat kössünk össze, és hogy jelentésük nekifeszüljön a közvélekedésnek. Nagy erővel rendelkezik, mely vagy abból fakad, hogy a dicsőség oldaláról ad kifejezést a bűnnek, vagy a bűn oldaláról a dicsőségnek.

Példa Hyperidestől:

Mert a fősvény és korhely embernek ugyanaz a bűne. Egyik sem tudja ugyanis, mi az: használni valamit, s mindkettőnek gyalázatot szül a pénz. Ezért méltán sújtja mindkettőt ugyanaz a büntetés, mert a birtoklás egyképpen nem illik egyikhez sem.

Ugyanilyen Lysiasztól:

Ezért a sokkal szemben bőkezű adakozást ne gondold az önzetlenség tanújelének. Az ilyen típus ugyanis sokkal elbizakodottabb a lopásban. Mert minél inkább szűkölködik, hogy fedezze becsvágya költségeit, annál vakmerőbben rabol, hogy ennek folytán vagyona kielégítse becsvágyát.

Ugyanígy válaszolt Demosthenes, amikor valaki a szemére vetette, hogy szkíta anyától származik:

Szóval nem csodálkozol, hogy egy szkíta anya, s egy barbár asszony szülte oly derék és kegyes férfivá cseperedett?

Egy másik szintén tőle:

Csak hogy én őt emiatt rossznak gondolom, éppen mert túl szigorúan viselkedett. Mert az, ha az emberektől elveszik az emberséget és könyörületet, a gonoszság legnagyobb jelének tetszik. Én ezzel szemben könyörgöm az istenekhez, nehogy valaha is legyen ilyen polgártársunk, aki, csak hogy büntethessen, mindenfelől engesztelhetetlen marad.

10. Aporia [kétség]

Ez az alakzat abból áll, hogy keressük, mit és miképpen mondjunk az ügy méltósága érdekében, s úgy teszünk, mintha nem találnánk.

Példa Lysiasztól:

Nem találunk már módot, hogy reménykedhessünk: megindulhatunk. Bár minden módon megkíséreltük, embertelen és túlzott képességed annyira megviselt bennünket.

Még egy példa Hegesiastól:

Nem olyan baj ez, amit közönséges névvel illelhetnénk. Miről van szó? Nem tudom, mi a rá illő név, esetleg az az egy, s akkora ennek a bajnak hordereje, hogy a szerencsétlenség hatalmas mivoltában a sors leggőgősebb kegyetlenségének teljességét is felülmúlta.

11. Parasiópésis [elhallgatás]

Ez az alakzat olyan, amikor azt mondjuk, valamit elhallgatunk, s ha elhallgatjuk, akkor is érthető. Akkor használjuk, amikor feltételezésünk szerint a hallgatók előtt ismert a dolog, vagy a gyanút feljebb tudjuk szítani az elhallgatással.

Példa Lycurgustól:

Jelenlétetekben, bírák, hogy mit tett a nép parancsa nélkül a legaljasabb módon, elhallgatom: hamis leveleiről, melyeket a szenátusnak küldött, egy szót sem szólok. Hogyan tiltottátok neki fenyegetőzve, azt is mellőzöm. Ez is ismert előttem, meg ami még sokkal méltatlanabb bünt a legutóbb elkövetett, előbb-utóbb azt is meg kell tudnotok.

Példa Hyperidestől:

Arra kényszerítesz, hogy előhozakodjam igazságtalanságod okával? Nem érsz célt: nem mondom el, de az idő úgysis leleplezi.

12. Paromoion [azonosítás, hasonlítás]

Ez az alakzat, valamint a homoeoteleuton és a homoeoptoton nem sokban különbözik egymástól. Hogy mi a különbség köztük mégis, megértheted, ha mindegyikből adok egy-egy példát, s még sokkal alaposabban teheted ugyanezt Gorgias görög nyelvű könyvéből, ahol mindegyiket több példa szemlélteti. Ez azonban, a paromoion a szavak hasonlóságán alapul, úgy, mint a következő példában:

Mert a vitára és a javaslatra más idő alkalmas: amikor az ellenfél már felfegyverezve áll az orrod előtt, szembe kell szállni vele, mégpedig nem szavakkal, hanem fegyverekkel.

13. Homioptóton [hasonló esetvégződés]

Ennél két szó ugyanabban az esetben áll, vagy ugyanaz az utolsó szótagja.

Ilyen a következő:

Ellenséges viszonyok között akiben van készség, annak nem lehet távol a segítség.

Ugyanilyen Sosicratestől:

Mert aki kedvező viszonyok között készségesen helyesel, ugyanő, mihelyt elszomorodott a szerencse, elsőként vet csejt.

14. Homoioteleuton [hasonló végződés]

Ez kevésbé feltűnő, mint az előző, s nem okoz akkora élvezetet a fülnek. Mert nem is két hasonló szóról van szó, s nem is ugyanaz a végződésük és a hangzásuk, úgy, mint annál, amit a görögök prosodiának¹ neveznek.

Ilyen a következő:

Mert államunk eljutott a dicsőség e fokára, de nem az emberek sokasága, hanem a törvények szigorúsága miatt.

15. Isokolon [egyenlő tagmondatok]

Ez vagy kettő, vagy több rövid, s egymáshoz hasonló mondatból keletkezik, úgy, mint itt látható:

A szememben semmiképp sem gazdag, akármennyi vagyona van, akinek bírvágya nem bír határral, s használatában nem ismer mértéket. Mert a sok utáni sóvárgás a szűkölködés jele, s a takarékoság hiánya a szűkölködés kezdete.

<Egy másik:>

Más dolog, hogy szívesen jótékonykods, s hogy nem akarsz igazságtalankodni. Mert a jótékonykodáshoz tüstént hozzákapsoljuk a jóindulatot, de az igazságtalankodás hiányával csak a gyűlöletet kerüljük el.

16. Antitheton [szembeállítás]

Ez többféle módon keletkezik, s a szónoklat valamennyi műfajában rendkívül hasznos. Éppen ezért érdemes külön bemutatnunk minden típusát. Az első az, amikor ellentétes dolgokat vetünk össze egymással.

¹ („szó hangnyomatéka a kiejtésben”)

Ilyen Charisiusé:

Az egyik közülük az adásban volt jóindulatú, a másik az elfogadásban ravasz. Ezt égen-földön kereste mindenki — hogy meg ne lássa őket. Az ő tisztessége ugyanis mindenki szemében kedves volt, amannak a szemérmertlensége viszont neki magának kellemes volt ugyan, de a többieknek keserű.

Ugyanez alkalmazható egyetlen személlyel kapcsolatban is, úgy, ahogy Dinarchus tette, amikor magáról így beszélt:

Egykor, fiatalkoromban serényen kerestem mindenféle dicsőséget: de most, öregem a becsvágy iránti teljes gyűlölet fogott el. Akkoriban sokakon segítettem könnyedén, most már magamra is alig tudok vigyázni. Akkoriban olyankor voltam a legboldogabb, ha a lehető legtöbb emberrel tettem jót, most viszont tartok tőle, hogy valamiben hiányom lesz öregségem kielégítő ellátásához. Akkoriban magam is bátran viseltem fegyvert az állam érdekében, most azonkívül, hogy dicsérem, akik az államot fegyverrel védik, semmire nincs erőm.

Van ennek egy másik fajtája is, amelyik ugyanabba a mondatba egy előző szóval ellentétes másikat szokott bevenni és az előzővel összekötni.

Példa Isidorustól:

Nem az ostobaság vagy valami örültség hajtotta, hogy hiába vállaljon ilyen fáradtságos küzdelmeket, hanem a küzdelem keserűségéből a gyönyör édes gyümölcsseit készítette magának.

Egy újabb az, ahol szintén egy előző kifejezéshez csatlakozik, de úgy, hogy sort alkot, úgy, ahogy Demetrius Phalereus tette:

Nekünk elsőként adtak a halhatatlan istenek gabonát: mi, ahogy kizárólag mi szoktuk, szétszöttük szerte a világon. Ránk őseink az államot úgy hagyták, hogy még szabad volt: mi még szövetségeseinket is kiragadtuk alávetett helyzetükből. Azért mindenkinél mi állunk a legnagyobb becsben, s e megbecsülés méltósága miatt gőgünknek senki még csak nyomát sem tapasztalja.

17. Eпитропé [döntés átruházása]

Ezt olyankor szoktuk használni, amikor valamiben nagyon bízunk, a jogunkból valamennyit a bírákra ruházunk, hogy döntsenek, ahogy jónak látják, és mi aszerint cselekszünk.

Hypereides példája:

Ám én most, bírák, az ügyem feletti teljes és törvényes rendelkezés jogát rátok ruházom: megengedem, hogy úgy döntsetek, ahogy a legigazságosabbnak tűnik. Nem tartok tőle, hogy

még ha újonnan is kell intézkednetek vele kapcsolatban, nem szívesen tesztek majd úgy, ahogy a mindennapi érintkezésre gyakorolt előnye miatt kérem tőletek.

18. Parrhésia [nyíltság, őszinteség]

Szinte ellentéte az előzőnek. Mert ennél az alakzatnál indulatosan kell beszélni a bírával, s hibáját vagy tévedését kell szemtelenül felróni a jelenlétében. Csakhogy nagy odafigyeléssel kell alkalmazni, és ritkán, s közben úgy kell tenni, mintha akaratunk ellenére mondanánk, csak mert muszáj volt, nehogy úgy látsszék: inkább az elbizakodottság, semmint a fájdalom ingerel fel bennünket, s így ne bizalom, hanem gyűlölet kövesse az ítéletet.

Egy példa Demosthenestől:

Hogy majd épp előttetek mellőzzem az igazság szabad hangját? Nem, mondom, nem fogom elhallgatni, amit valamennyiönk boldogulása hajt elmondanom. A ti jóvoltotokból fenyegeti, athéniak, az államot nem mindennapi veszély: ti vallottatok kudarcot védelmében, mert elhamarkodottan mindenkinek hittetek, s mert éppen azok véleményét tartottátok a leghasznosabbnak, akiknek tanácsai a legterméketlenebbek.

Ugyanilyen Lycurgustól:

Nektek azonban, bírák, nektek meg kell tennetek mindezt. Mert azzal, hogy véleménynyilvánításakor szelídek vagytok és kíméletek a bűnösöket, ti magatok tüzelitek a kegyetlen emberek bűnre való törekvését.

19. Aitiologia [az ok keresése ill. megadása]

Ez az alakzat rövid és velős véleményt tartalmaz, úgyhogy biztosan hihetőnek mutatja, ami bizonytalanak tetszett.

<Isocrates példája:>

Lehetséges, hogy megtévesztenek benneteket, athéniak, azzal, hogy helyeselnek nektek tanácsadás közben. Mert ha a hallgató szája íze szerint beszélnek, elsikkad a hasznosság vizsgálata. Azok azonban, akik olyasmit adnak tanácsként, ami számotokra kellemes, nem csaphatnak be, hiszen nem tudnak rávenni véleményetek megváltoztatására, csak ha felfedték, hogy tanácsukban mi a szempontotokból szembeötlően jó elem.

Még egy tőle:

Még ha keserű is lesz hallani, amit mondandó vagyok, mégis, végig kell hallgatnotok nyugodt lélekkel. Mert úgy van az, hogy az igaz tanács, amit eleinte nehéz hallani, később, ha átgondolták, milyen hasznos, egyenesen kellemessé lesz.

20. Taxis [rendezés]

Olyan alakzat, amelyben az utolsó szavak jelentése egyesével különít el bizonyos elemeket.

Példa Stratoclestől:

Mert megsemmisítő támadást intézni a bűneik ellen nem volt szabad, elhallgatni meg egyáltalán nem lett volna célszerű, a gyanút keltő beszéd tetszett a legjobb megoldásnak.

Példa Dinarchustól:

Tehát mint a családhoz tartozók körében kitűnt, egyeseket a segítségnyújtás szüksége kötötte oda, másokat meg ismeretlenül csábította be a jóindulat igazságos ügye.

Nagyillés János fordítása